

מדות והליכות בראי הפרשה

מדות טיש

פרשת
דבריםמבית
שבת טיש

נושא השבוע: תוכחת אהבה

תדפיס
מתוך הספר "מדות טיש"
שיצא לאור בעזרת השם
על פרשות השבוע
עם המדורים הקבועים
והאחרים

משבח

מאמר פתיחה

מדגש מהות המדה

אמרו חז"ל במסכת שבת: "לא חרבה ירושלים, אלא על שלא הוכיחו זה את זה". מונות התוכחה היא מצוה מן התורה, ובספר החנוכה כתב שהטעם לזה הוא להרבות שלום בעולם. מפני שפאשר אדם רואה את חברו שאינו מתנהג כשורה במעשיו בין אדם למקום או לחברו, מתעורר בלבו טינה ותרעמת עליו, וסופו שיבוא לידי שנאה. אך אם הוא בא להוכיחו בדרך נעים, ולעתים יגלה שטעה במחשבתו והיה לו לדון את חברו לכף זכות, יבוא לידי אהבה ושלום. לעתים גורם אדם צער לחברו והוא אינו מודע כלל שצער, ולכן טוב יותר שיגלה לו את צערו שבלבו, כדי שישניהם יחד יבררו את הענין ויחזירו לאהבה ורעות ביניהם. אין לו לאדם לומר, 'אני את נפשי הצלתי', ולא יתן לבו לחטא האלת מפני שאינו רוצה להוכיחו, והעושה כן נתפס בעונו. שכן אמרו חז"ל, שמי שיכול למחות באנשי ביתו ולא מחה, נתפס בעונם, וכן מי שיכול להוכיח את אנשי עירו או העולם כולו, שכל ישראל ערבים זה לזה וצריכים להיות נושאים בעל זה עמו. ואולם את דברי התוכחה צריך לעשות בדרך נעים ואהבה מסתרת, בנחת ובגלשון רכה, כדי שהדברים יתקבלו על לבו של השומע. וכן דרשו חכמים את הפסוק שבספר משלי: "אל תוכח לץ פניו שואה ויכחח לך חכם ויאבהבך". 'אל תוכח' את חברך ואמר לו שהוא 'לץ' ו'עברני', 'פניו שואה' - כי אז לא ישמע לך ולא יאזין לך דברי התוכחה שלך; אלא 'הוכח לחכם' - אמר לו חכם אתה ואני זה נאה לך לעשות כן וכן, ואז 'ויאבהבך' - יקבל את דברי התוכחה שלך מתוך אהבה ונטיה אף להם.

על הפסוק הראשון בפרשה "אלה הדברים אשר דבר משה בעבר החדן", מביא רש"י את דברי חז"ל בספר: "לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום ברוך, לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברכי, מפני כבודן של ישראל". והוסיף על כך ה"אור החיים" הקדוש וכתב, מדוע התעבב משה רבנו מלהוכיח את עם ישראל עד אשר עמדו בעבר החדן סמוך למחוז חפצם, ארץ ישראל? מפני שידע משה, שאז יקבלו בני ישראל את דברי המוסר שלו, ולא קדם לכן, שהרי אז היה יגיע בדרך ונפשם קצרה, ולא יטו אזנם להשפיל בדברי התוכחה והמוסר שלו. ומפני שפמשה היה סמוך מאד לפטירתו ב' באדר, היה לבם של בני ישראל פתוח לשמע את דברי תוכחתו טרם הפרדם ממנו, ולכן מצא אז את הזמן הנכון להוכיח אותם על מעשיהם. יסוד חשוב למדנו משה רבנו כאן בדרך התוכחה והמוסר, שכל אב ומוזר צריך להתנהל על פיו. ראשית, צריך למצא את הזמן המתאים לומר דברי מוסר ותוכחה, ולתור אחר העת בה נמצא הבה או התלמיד בראיון לשמע ולקבל את הדברים. ועוד יש לדעת, כי את דברי המוסר והתוכחה יש לומר בדרך כבוד ובדברי רצון ואהבה למשון את לבו, וקלילה שלא לבאותו בריבים או בדרך גנאי והשפלה. בדרך זו שהתנה משה רבנו למנהיגי העם, הלכו צדיקים רבים, שהיו מוכיחים את הבריות בנעימות ובדרך כבוד, והיו מתחכמים ומיסרים את עצמם כאלו כונתם לעונותיהם שלהם, ובעוד אונניהם של השומעים פרויות לשמע את דברי התוכחה, היו מתעוררים להיטיב את מעשיהם, מפני שהמוכיחים היו מכניסים את עצמם עם הכלל ונוטלים אף הם חלק בדברי התוכחה, כאלו גם הם כשלו וחסאו. כן נהגו האחרים הקדושים הרבי' ר' אלימלך מלי' נסק והרבי' ר' זושא מאנפולי, שבמשך שנים ארוכות יצאו בגלות בין קהלות ישראל למבצן נדחי ישראל ולהפיח בהם נשמת חיים, וכאשר היו רואים בעיני רוחם כי פלוני נכשל בחטאים שונים, היו מוכיחים זה את זה ואומרים: "מה לך אלימלך, ומדוע עשית כן וכן ביום פלוני? איך לא יראת להכעיס את בוראך ולעבר על דבריו"? והיו הדברים חודרים עמוק אל לבו של הפגדקא, עד שהיה נזכר כי 'גם' הוא חטא באותו חטא ובאותו יום, ולא היה לו משם עד שהיה מקבל מהצדיקים דרך תשובה לאביו שבשמים. ואף רבי אלימלך כתב כן בעצמו בספרו הקדוש "נעם אלימלך": "דרך הצדיק להוכיח עצמו בכל עת, ואומר בפני בני אדם תמיד שהוא מקלקל במעשיו. והוא פורט לפניו חטאים שעושים אותם שאר בני אדם, ותולה הצדיק הנה בעצמו אותם חטאים, כאלו עשאם הוא. ועל ידי זה הוא מכניס בלבם יראה גדולה, והם שבים מעונותיהם. וגדולה תשובה שדונות נעשים כזכיות".

מספר, כי רבי חנוך הניח הכהן מאלכסנדר, לקח פעם את בנו יחידו, רבי יחיאל אפרים פישל הכהן ליו, בהיותו כבן ארבע שנים, אל רבו הרבי ר' בונים מפשיסחא. בחנו הרבי בפרשת דברים, והילד החל לקרא את הפסוק הראשון "אלה הדברים" ותרגם אל הלשון הקדשרת "אלה הם דברי התוכחה". לאחר מכן, כשישב הרב ליד שלחנו, אמר: "היום שמעתי דברי תוכחה מילד קטן..."

רבי חיים מפרידברג בספרו "חיים", דרש באופן נפלא את שמות הפרשות בכל ספר דברים. פונה משה רבנו אל בני ישראל ואומר להם 'דברים' - שמעו לדברי המוסר והתוכחה שלי, 'ואתחנן' - ומתחנן אני לפניכם שתקשיבו לדברי, 'עקב' - בגלל, ש'ראה' - תוכחו לדעת כי יש 'שפטים' בארץ, ומפילא יש דין ודן, והיה 'כי תצא' - מהעולם הזה ו'כי תבוא' - לעולם הבא, תצטרכו לתת דין וחשבון על כל המעשים, היום אתם 'נצבים' כאן בעולם הזה, ולמחר 'גלו' - הולכים אתם לעולם הבא, ולכן מבקש אני מכם 'האזינו' לדברי התוכחה והמוסר שלי, ואז תבוא עליכם 'זאת הברכה'...

"טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת"

- אימתי טובה תוכחת מגלה?

כשהיא נובעת מאהבה מסתרת.

(הרבי ר' בונים מפשיסחא)

נמשל

למה הדבר דומה

בו יראה את פני המלך. בעינים לטושות וסקרניות, עקב פטר מבעד לחלון העליה על דמותו ההדורה של המלך, ושענה ארפה עמד והזין את עיניו בו וברשיו העומדים לפניו ביראת כבוד, וראה מקרוב את מורא המלכות של כל השרים אל המלך הגדול. לפתע, נחרד פטר ובשרו נעשה חדודין-חדודין. אל המלך נגש לפתע אדם פשוט למראה, ופקד עליו לבוא בעקבותיו אל החדר הסמוך. שם עמד האיש ופקד על המלך להרים את ידיו ולהורידן, להסתובב, להתכופף ולהזדקף, לפנות לכאן ולכאן, ולמרחב הפלא עשה המלך כמצותו של האיש ולא פצה את פיו. הדבר היה נשגב מבינתו של פטר. "כיצד יתכן?" שאל באלם-קול, "שהמלך הגדול, שכלם רועים ממוצא פיו, ועומדים לפניו בהכנעה ובמורא, יעמד עתה כשה עקוד ומאן דהו יעשה ממונו חוכא ואטלולא?" תספול וחרון החלו לבעבע במורד גרונו של פטר, והוא לא הצליח לכלא אותם ברשותו. "הצילו!" פצח בזעקות שבר, "הצילו את המלך מידיי של בן-הפלעל, שעושה אותו לחצוק וקלס! כיצד אתם שותקים ולא זועקים חמס"? תחלה, התעוררה בהלה בארמון המלוכה, ואולם לאחר זמן-מה פרצו פלם בצחוק מטלטל, והתקשו להרגיע את פטר, מחמת השחוק הגדול שבקע מארונם. "הרגע נא! קראו לעברו, 'אף אחד לא בא להתעלל בפמלך ולא בא להרע לו, זה בסך-הכל החט המלכות', שהזמן אל ארמון המלוכה כדי לתפר למלך חליפה חדשה לכבוד יום הולדתו הקרב ובא. מטבע הדברים אנוס החט להורות למלך להרים את ידיו ולהורידן, להסתובב אנה ואנה, להתכופף ולהזדקף, כדי שיעלה בידו לקחת את מדותיו המדיקות של המלך, על-מנת להתאים לו את בגדיו על-פי מדותיו". עכשו הגיע תורו של פטר לחזק בהקלה. הוא נפרד משרי המלוכה בידידות, ושב לכפרו עמוס בחוויות וזכרונות, אותם היה מספר במשך שנים ארפות בהתלהבות כזו, כאלו זה עתה בקר בארמון המלוכה וראה בעיניו את המלך האדיר והנכבד.

הנמשל

במשל נפלא זה, השתמש הרבי ר' אלימלך מליז'נסק, באשר תלמידו רבי משה ליב מססוב, הביע פעם בפניו את תמיהתו, מדוע דורש הוא דברי תוכחה ומוסר, היורדים חדר בטרון ונוקבים פליות ולב. רגיל היה רבי משה ליב, לשמע מרבו לשעבר, הרבי ר' שמלקא מניקולשבבורג, דברי אהבה ורצון, מתוך למוד זכות וסגוריה, ולכן התקשה עתה לשמע את דברי התוכחת המגלה של רבי אלימלך. כתשובה לתמיהתו, המשיך לו רבי אלימלך את המשל הזה, ואמר: "כל אדם אחר, אפילו החשוב ביותר, אם היה פה מתעלל במלך, היתה אחת דתו להמית. ואולם החט המפקד על התקנת בגדי המלך, לא רק שאינו נענש, אלא מקבל שכר על עבודתו. והוא הדין לגבי עם ישראל. אין להוציא את דבתם רעה ואסור להלעיז עליהם, ואולם על הפנהיג המפקד עליהם, עליו מוטל לישר את מדותיהם של ישראל, ליסרם ולהוכיחם על-מעשיהם, והוא דומה לאותו חט שלא נענש על מעשיו, אלא אדרבה ממלא את תפקידו ועושה את רצון בוראו".

תמים גדול היה הנער פטר, שכל-ימיו גדל בכפר נדח ולא יצא מעולם מגבולו. עולמו היה מצמצם כדי רעית כבשים, חליבת פרות, חרישה וזריעה, ושאר עבודות החקלאות והמשק המצויים בכפר. אולם יצר סקרנות היה לו לפטר, והוא לא שבע עין מראות ואין משמוע. הוריו כבר התעייפו מלשמע את שאלותיו וחקירותיו על הנעשה בעולם הגדול, ופטר והו בלא כלום. לשוא נסו להסביר לו, כי אין לו לחקור ולנבד יותר מדי בנעשה מסביב, ומוטב שישקיע את כחו ומרצו בנהול משק הבית, ואולם מדת הסקרנות שבו הכריעה את הכף. בני המשפחה נשמו לרוחה, באשר פטר למד לקרא בשטף, וישב שעות ארפות על גבי ספרים ישנים ובלויים שהיה אוסף מן הגרן ומן היקב. בעקר אהב פטר לקרא ולשמע על המלך הגדול השולט בארץ, על ארמונו המפואר ושרי המלוכה, על גנוגי המלכות והכבוד שרוחשים כל אזרחי המדינה למלך הנערץ, ונפשו כלתה לחזות במו עיניו בהודו והדרו של המלך.

הוריו של פטר, שהיו עמלים יומם ולילה לפרנסת בני ביתם, ידעו על משאלתו הפמוסה של בנם לבקר בעיר הבירה, והחליטו לממש את משאלת נפשו. הם חסכו פרוטה לפרוטה, וכשהגיעו ימי הפזיז, הודיעו לפטר על הפתנה הגדולה שהם החליטו להעניק לו, נסיעה לעיר הבירה ובקור בארמון המלוכה. לא היה קוץ לשמחתו של פטר, והוא ספר את הימים בכליון עינים, עד לתאריך המקנה של הנסיעה המיוחלת. כל הדרך, לא שבעה עינו של פטר מלהביט על הנוף המרהיב שראה בנסיעה, ולא חדל משאלותיו הרבות על כל מה שנקרה בדרכו. סוף-סוף, לאחר דרך ארפה ורבת חדושים והרפתקאות, הגיע פטר אל עיר הבירה, ועמד משתומם אל מראה הבנינים המפארים ורחבי הידים שנתגלו לפניו, וכמעט אבד את חושיו מהרעש וההמלה שבעיר הגדולה, בה הלכו אלפי אנשים. הרעש היה כמעט בלתי נסבל, ביחוד לכו-כפר כמו פטר שהרגל מילדותו לשקט ושלווה, והוא אחז בידו האיתנה של אביו, מחשש שמא יאבד בתוך כפרת הדבורים הרוחשת. "הנה ארמון המלוכה", לחש אביו של פטר, ודומה היה, כי גם הוא נדבק מהתרגשותו של בנו. בעינים לטושות הביט פטר בארמון המפואר שהתנשא מולו, באשר צריחו כמעט מגיעים לשמים וכל-כלו אומר הוד והדר. בפתח השער, עמדו שומרים חסונים ובידיהם חניתות, ועל פניהם ארשת חמורת סבר. "הלואי והייתי יכול להכנס פנימה ולראות את פני המלך", לחש פטר ברעד, אך ידע כי הדבר לא יתכן. ואולם פאן נכונה לו הפתעה. "גם את זה סדתי לך", אמר לו אביו בחינה, ופטר לא ידע את נפשו מרב התרגשות. התברר, כי אביו של פטר לא היה פה תמים כמו שהיה נראה, ולאחר שתדלנות גדולה ותשלומי שחד נסתרים, קבלו בני המשפחה אשור מיוחד לבקר בארמון המלוכה ולחזות בפניו של המלך בכבודו ובעצמו. הציג אפוא האב את הרשיון המיוחד שבדידו, והשומרים הכניסוהו אחר כבוד אל חצר הארמון, שם קבל את פניהם אחד משרי המלך. הוא הכניס אותם אל תוך הארמון ממש, והעלה אותם אל העליה מפנה אפסר לצפות אל בית מגוריו של המלך. קשה לתאר את התרגשותו של פטר, שהלכה וגאתה ככל שהתקרב אל הרגע

מרגל

הלכות והליכות

• מתר לרב להחניף לתלמידיו, כדי שיקבלו את דבריו, אף שהחנפה אסורה, ואולם התר לו כן כדי שדברי המוסר שלו יתקבלו על לבם ויעשו רשם. (כף החיים)

• רבים סבורים, כי מצות התוכחה אינה אלא לדרשנים ורבנים, אבל באמת טעות היא, כי היא מצוה על כל אחד מ ישראל, אפילו עם הארץ שרואה דבר מגונה, חייב להוכיחו. והעקר, המוכיח צריך לכלל את עצמו גם בפלל, כי אי אפשר שהמוכיח יהיה נקי, כי מייאמר זפיתי לבי טהרתי מחטאתי. (רבי חיים מוולוז'ין)

• המוכיח את חברו ברבים, והמביש בני אדם, מענישים אותו מן השמים. (ספר חסידים)

• אפילו בשעת תוכחה לא קלל יעקב אבינו אלא את אפם של שמעון ולוי, שנאמר "ארו אפם כי עז ועברתם פי קשתה", ומכאן ילמד האדם שפאשר הוא מוכיח את בניו ותלמידיו, לא יוכיח את מהותם אלא רק את מעשיהם. (על פי רש"י בפרשת ויחי)

• לעולם יראה אדם להוכיח את חברו על דבר שעושה לא טוב, אף שאינו יודע אם ישמע לו אם לאו. כי אם ישמע לו ויטיב את מעשיו, אז כל המצות שיעשה הם על ידו, ויטל שכר כלם כאלו הוא עשה, כמו העושה בעצמו. ואם לא ישמע לו, מפל מקום הוא עשה מה שמוטל עליו ונוטל שכרו עליה. ועוד, דאיתא בכתבי האר"ז "ל שאם אדם מוכיח לרשע והרשע אינו שומע לו, הוא נוטל את כל הטוב שברשע, והרשע נוטל ההפך שיש לצדיק. והוא בסוד דברי חכמינו זכרונם לברכה "זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, והרשע נוטל חלקו בגיהנם". (הגר"א מוולנא)

• טעות נפוצה היא בעולם, שהתוכחה ואהבת ישראל, סותרים זה את זה. אבל חז"ל כבר למדונו שאחד הם, כמו שאמרו במדרש שכל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה. ואדרבה, האהבה האמתית מביאה לידי תוכחה. ולמה הדבר דומה? לאדם שישב ומתענג משתית סם הפנות, ואינו יודע כי ספנה אורבת לו. אם יראה אוהבו האמת, ימהר למנוע אותו מקד אפלו עד כדי הפאה, ונאמנים פצעי אוהב, כי על ידי כך הוא מצילו ממוות. אבל האוהבו המזיף, ניחחו להתענג בתענוגות של רגע, ויביא אותו לאבוד חיייו. (רבי רפאל שפירא בן הגר"ז מבריסק)

• מנין לרואה בחברו דבר מגונה שחייב להוכיחו? שנאמר "הוכח תוכיח". הוכיחו ולא קבל, מנין שיחזר ויוכיחנו? תלמוד לומר "תוכיח" - מפל מקום, יכול אפלו משתנים פניו? תלמוד לומר "ולא תשא עליו חטא". (מסכת ערכין)

• המוכיח את חברו, בין בדברים שבינו לבין, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובקלשון רפה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו, להביאו לחי העולם הבא. אם קבל ממנו מוטב, ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית. וכן תמיד חייב להוכיחו עד שיפנה החוטא ויאמר לו איני שומע. (הרמב"ם)

• יש להוכיח את האל בנחת, כדי שדבריו יתקבלו על לבו, שנאמר "דברי חכמים בנחת נשמעים". (מסכת שבת)

• קשט עצמו ואחר כך קשט אחרים. דהיינו, רק אם אתה בעצמך נקי מפל דפי, מתר לך להוכיח אחרים. (מסכת בבא מציעא)

• "למוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב" - המוכיחים את הרשע, ינעם הדבר לומר לו בתוכחותיהם 'הלא צדיק אתה, רק בדברים אחדים תשגה, לזאת הסר ממך גם את אלו'. והיטיבו המוכיחים לעשות, כי אם יאמרו לו בפה מלא, רשע אתה, יעזי לומר שהדין אתו, אבל בדברי נעם ימוש לבו אליו לשמע בקולו. (מצודות דוד)

• דבר בנחת עם הבדיות, ויזהר מאד מן הפעס אפילו לדבר מצוה. ואם בשעת התוכחה, יוכיח בדברים רבים ובנחת, כאלו מוכיח רבו, כי מעשה בני אדם סתומים, ואפשר שהוא גדול ממנו במעשים טובים, וכל שכן אם הוא תלמיד חכם. (מרגיתא טבא)

• כשמוכיח את חברו, אסור לו לעורר קטרוג על הנוכח ולא יזכיר לו עונותיו, אלא יהי דבריו בהשכל שיהיה במובן דבריו ללמד עליו זכות לפני ה'. (הבני יששכר)

• המוכיח המעורר חובה על בני ישראל, גורם מדנים בין ישראל לאביהם שבשמים, חס וחלילה. (תולדות יעקב יוסף)

• יש שתי בחינות מוכיח. אחד שאומר לישראל גדל מעלתו ומקור מחצב נשמתו אשר באמת הוא חצוב למעלה מכסא הכבוד, ויש מוכיח בדברים קשים ודברי ביזים. זה שמוכיח את ישראל בטוב, מעלה בזה את נשמת ישראל למעלה למעלה, וראוי הוא להיות מנהיג על ישראל. (קדושת לוי)

מהלל

מספורי חז"ל

היו נכונים בעליל, ומרב פעם רצו להעניש אותו על דבריו. תפסו עבדי בית הנשיא את רב הושעיא, וכרכו סודר מסביב צוארו, עד שהוא כמעט נחנק והתקשה לנשם. נסה רב הושעיא לקרוא לעזרה, כדי שהסובבים יצילוהו מידיהם של אנשי בית הנשיא בני הבליעל, וכשראו בני העיר שהוא מצטער ומתענה תחת ידיהם, בקשו מהם לעזוב אותו, ואמרו: "הרפו ממונו והניחוהו לנפשו. אמנם הוא דבר נגדכם ואמר דברי תוכחה עליכם, אבל דעו לכם שגם אותנו הוא מצער בתוכחתו, ואולם פאשר ראינו שכל דבריו נאמרים לשם שמים, שוב אין אנו אומרים לו פלום ואין לנו טרניות כלפיו, מפני שאיש אמת הוא". שמענו אנשי בית הנשיא זאת, ומיד שחררוהו לנפשו ותתי לו נפשו לשלל. (מסכת תענית)

לאחר פטירת שלמה המלך, בנו של דוד המלך, התפלגה המלוכה בעם ישראל לשנים, בין מלכות יהודה בה מלכו צאצאי בית דוד בלבד, לבין מלכות ישראל בה מלכו מלכים שונים משבטים רבים. ראשון המלכים במלכות ישראל היה ירבעם בן נבט, ולמה זכה למלכות? מפני שירבעם הוכיח את שלמה ולא חת ממונו, אלא שנגעש על תוכחתו זו, מפני שהוכיח את שלמה ברבים, ואסור להוכיח ברבים שנאמר "ולא תשא עליו חטא". ומה היתה תוכחתו של ירבעם שבזכותה זכה למלכות? היה זה לאחר שבת פרעה, אחת מנשותיו של שלמה המלך, הלכה והעמידה שומרים ליד השער הסמוך לארמון מגורייה, וכל מי שנסה להכנס דרך השער, היה צריך לשלם כסף לשומרים כדי להעשיר אותה. באו ירבעם ואמר לשלמה: "אביך דוד, פרץ פרוצות בחומה כדי שיהיה קל יותר לעולים לרגל להכנס לירושלים ולעלות אל בית המקדש, ואתה עושה להפך ונוטל מס מהעולים שבאים לירושלים?"! ולמה נאמר על ירבעם "אשר-הרים יד במלך שלמה"? מפני שירבעם חלץ את התפלגין שבראשו מול המלך, ואסור לעשות כן מפני כבוד המלוכה, אך בזכות דברי התוכחה שלו זכה למלכות, ללמוד מהו השקר של אדם שמוכיח את האמת על מעשיו שאינם טובים, אפילו למלך ישראל. (מסכת סנהדרין)

דרשו חז"ל את הפסוק: "הוכיח תוכיח את עמיתך", אפילו מאה פעמים משמע, דהינו שהאדם שרואה בחברו דבר שאינו ראוי, צריך להוכיחו פעמים רבות עד שהלה יחדל ממעשהו ולא ישוב לכסלה עוד. ואפילו אם הדבר לא נראה לו שעושה רשם, דומה הוא לאשה המוכרת תפוחים, שעומדת בשוק וצווקת כל היום "יהודים, קנו תפוחים בזול". ולעתים נדמה לה שכבר נחר גרונה ואין איש שם לב אליה ולא קונה, ואולם היא באחת ממשיכה בקריאותיה ואינה אומרת נואש. ואם תשאל אותה מדוע את נזעקת? והרי אין איש מאזין לה, תענה ותאמר, 'הרי כשאני שבה לביתי בלילה, ומוצאת פמה פרוטות לפרנסת בני ביתי, כדאי לי לצעק כל היום, ואפילו אם רק אחד ממאה יקנה אצלי תפוחים'.

נוהג היה אהרן הכהן, שאף כשהיה פוגש בדרך אדם רשע, היה נותן לו שלום ודורש בשלומו. ודרשו עליו חז"ל את הפסוק "בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון", כי בכך שהיה דורש בשלומם של הרשעים, היו הללו מיטיבים את דרכם. כיצד? פגע בו באדם רשע ונתן לו אהרן שלום, למחר בקש אותו אדם לעבר עברה, ואמר בלבו 'אוי לי! איך אשא עיני אחר-כך ואראה את אהרן? הרי מתבייש אני ממונו שנתן לי שלום ואני חוטא ומקעים את הקב"ה?!' כך הצליח אהרן הכהן בדרך נעים ובתוכחת אהבה, למנוע אנשים מן העברה. (אבות דרבי נתן)

בסמוך לבית מגוריו של התנא רבי אלעזר בן עזריה, התגוררה אשה אחת שבבעלותה היתה פרה, ובשבתות היתה הפרה יוצאת מהרפת שלה, פאשר רצועה תלויה בין קרניה. לא היה הדבר לרוח חכמים, שכן לשיטתם יש בכך משום טלטול ברשות הרבים והוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים, והם פנו את הפרה "פירתו של רבי אלעזר בן עזריה". ולמה נקראה כן? והרי רבי אלעזר בן עזריה היה כה עשיר מפלג, עד שבכל שנה היה מעשיר מעדריו שנים עשר אלף עגלים, דהינו שבכל שנה נולדו לו מאה ועשרים אלף עגלים חדשים, ומהם היה צריך לעשיר עשרית למעשר בהמה, ונמצא אפוא שהיה בעל מאות אלפי פרות, ולמה נקראת זו על שמו, והלא לא היתה אלא של שכנתו?! אלא מפני שרבי אלעזר לא מיחה בשכנתו ולא אמר לה שהדבר אסור, ולכן נקראה הפרה על שמו, מפני שמי שיש בידו למחות באמת ואינו עושה כן, נקרא הדבר על שמו והוא נתפס בעונו. (מסכת שבת)

שנה אחת, היתה שנת בצורת, השמים היו שחונים ואף טפת גשם לא ירדה להרוות את פני האדמה. הכריז נשיא ישראל על תענית צבור כדי לעורר רחמי שמים, ואולם התענית לא הועילה והשמים נותרו נקיים מפלג עב. ישב רב הושעיא האמורא, שהיה אז צעיר לימים ועדין לא התפרסם כאחד מגדולי הדור, ולמד עם בני הישיבה את דברי הברייתא הבאה, אשר דרשה את הפסוק "והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה", על הסנהדרין שנקראים 'עיני העדה', כי הם מנהיגי העדה. "משל למה הדבר דומה?" אמר רבי הושעיא לתלמידים, "לכלה מארשת שהיא בבית אביה לפני נשואיה. כל זמן שענייה יפות אין כל גופה צריה בדיקה, שנדאי אין בה מום וחסרון, ואולם אם ענייה רכות ולקויות, ודאי יש בה גם מומים אחרים. וכך הם גם אנשי בית הנשיא, אם היו נמצאים ראויים במעשיהם כלפי השמים, לא היו בודקים בפרום את מעשי העם, ולא היתה עצירת גשמים. ואולם מפני שבבית הנשיא יושבים אנשים שאינם מהגנים ואין הם נוהגים בדרך התורה כראוי, לכן בודקים בשמים את מעשי כל העם, ולכן באה בצרת לעולם". דברי התוכחה של רב הושעיא הגיעו לאזניהם של אנשי בית הנשיא, שבאמת לא היו אנשים פשרים כלל ודבריו

מתפל

אמרות ופתגמים

- מי שאינו מקבל מוסר, אבד ונעדר. (מכור הפנינים)
- המוכיח את הרבים - אוהב את השם ויתברך, ומי שאינו מוכיח - אוהב את עצמו. (רבי יעקב יוסף מפולנאה)
- הרואה עברה אצל אדם ואינו מוכיחו, הריהו כנביא הכובש את נבואתו. (רבי מיכל מזלוטשוב)
- הרואה חטא בחברו, יבדק אם הוא עצמו אינו פגום בזה. (תולדות יעקב יוסף)
- גדול פח האדם שמוכיחים אותו, מכוחו של המוכיח. כי אחר שירד המוכח למדרגה זו אשר הוא מקבל תוכחה, הרי בודאי הוא שפל-רוח, וכתוב "אשכח ואת-דכא ושפל-רוח", והשכינה שורה על-האדם המקבל תוכחה. (רבי פינחס מקוריצ)
- למה נאמרה פרשת ערכין לאחר התוכחה? שלא יחשב אדם שאחרי תוכחה כזו, שוב אין לו ערך כלל. (החזונו מלובלין)
- אמרו חז"ל בספרי דברים: "אין מוכיחים לאדם אלא סמוך למיתתו". והדבר תמוה, וכיצד אפשר לו לאדם לדעת אימתו הוא סמוך למיתתו? אלא, שאדם כזה אשר כלימיו הוא בבחינת סמוך למיתתו, הוא יכול לקבל תוכחה. (אהבת ישראל)
- אין המשפיע יכול להשפיע, אלא כשנתעורר אצל המקבל הרצון לקבל. (רבי יהושע מאוסטרובא)
- קשה מאד להוכיח אנשים, אך שבעתים קשה ומר לשחק. (הרי"צ מליובאוויטש)
- ראשי תבות הפסוק "מדוע לא-אכלתם את-החטאת במקום הקדש", הם נוטריקון "מלא אהבה", ללמדנו מה טיבה של תוכחה שצריכה להיות מלאה אהבה. (העקדת יצחק מאלכסנדר)
- קנין משיכה הוא קנין גדול יותר מאשר קנין חזקה, ואף על-פי שהנהגה הרצויה בחנוכה היא בדרך המשיכה, צריך המתחנך להפיר שיש גם דרך חנוכה של-חזקה. (החזונו א"ש)
- למה נאמר "הוכח תוכיח" בין "לא-תשנא את-אחיך בלבבך", ובין "ואהבת לרעך כמוך"? כי התוכחה הרצויה איננה משנאה כי אם מאהבת ישראל. (רבי אריה ליון)

- איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם? יאהב את-התוכחות. שפלי-זמן שתוכחות בעולם, נחתי-רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן-העולם. (מסכת תמיד)
- טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת. (משלי)
- לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שלא הוכיחו זה-את-זה. (מסכת שבת)
- התוכחה מביאה לידי אהבה, שנאמר "הוכח לחכם ויאהבך", ומביאה לידי שלום. (בראשית רבה)
- אל-תשנא את המוכיחך. (דרך ארץ זוטא)
- בעוד ידך תקיפה על-בנה, הטף לו תוכחה. (מסכת קידושין)
- כל אהבה שאין עמה תוכחה, אינה אהבה. וכל שלום שאין עמו תוכחה, אינו שלום. (בראשית רבה)
- מנין שכל המקבל תוכחה זוכה לברכה? שכן שלמה מפרש "ולמוכיחים ינעם, ועליהם (על מקבלי התוכחה) תבוא ברכת-טוב". (דברים רבה)
- כל היודע להוכיח ומוכיח את-הרבים, הרי הוא עושה קרתי-רוח לפני קונו. "ולמוכיחים ינעם, ועליהם תבוא ברכת-טוב", עליו תבוא לא נאמר, אלא עליהם, למוכיחים ולמקבל תוכחה. (תנא דבי אליהו)
- יש לך חברים, מקצתם מוכיחים אותך ומקצתם משבחים אותך. אהב את המוכיחך ושנא את-המשבחך. מפני שהמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא, והמשבחך מוציאך מן-העולם. (שם)
- פלימי שידוע שחברו רשע ומחניף לו, ראוי שיבואו עליו כל הקללות שבתורה. (לקוט שמעוני)
- שלשה הקב"ה שונאם, ואחד מהם המדבר אחד בפה ואחד בלב. (מסכת פסחים)
- התוכחה מביאה את-האדם לדרך החיים. (כד הקמח)
- כאשר תקון הגר יוסיף באורו, כן המוסר יסיר הדאגה מבעליה. (אוצר הפתגמים)

בקש רבי עקיבא להחמיר על עצמו והעמיד ספה, ומדוע שאלו רבי גמליאל היכן ספתו והוסיף לו בכה צער על צערו? אלא שרבו גמליאל היה סבור כי כל הפטור ממצוה מסוימת ועושה אותה, נקרא משום כך 'הדייט', ובפרט במצות ספה, שעליה נאמר שכל המצטער פטור מן-הספה. בקש אפוא רבן גמליאל להוכיח את רבי עקיבא על שהחמיר על עצמו שלא לצורך, וגרם לו עוגי בכה שצמצם את מקום מגוריו בספינה לשטח קטן של ספה, ולכן הוכיחו בדרך רמז ושאלו: "היכן ספתך?" (אוצרות האגדה)

כל המוכיח את חברו לשם שמים, זוכה לחלקו של-הקב"ה, שנאמר "מוכיח אדם אחרי". ולא עוד, אלא שמושכן עליו חוט של-חסד, שנאמר "חן ימצא ממוחליק לשון". (מסכת תמיד)

כך הוא גם בתוכחה, כי לא יתכן שאם אדם יוכיח את השומעים ואיש אחד לפחות יתן אל לבו וישוב בתשובה, ועלינו רק לחזר ולהוכיח וחזקה על תעמולה שאינה שבה ריקם. (ה"חפץ חיים")

נחלקו התנאים בדיו העושה ספתו בראש הספינה, אם היא כשרה או לא, מפני שהיא צריכה להיות איתנה עד שתוכל לעמוד ברוח מצויה ורגילה. רבן גמליאל פסל את-הספה, ורבי עקיבא הכשירה. פעם אחת, הפליגו שני תנאים אלו באניה, הלך רבי עקיבא והעמיד ספה על ספון האניה. למחרת, פרצה רוח סערה, והיא נשבה בחזקה עד שעקרה את הספה פלה והטילה אותה אל תוך הים. בא רבן גמליאל לרבי עקיבא ושאלו: "עקיבא, היכן ספתך?!" ולא היה לרבי עקיבא מה לענות. ולכאורה הדבר תמוה, וכי בא רבן גמליאל לצער את רבי עקיבא בדברים? והרי

מספר

ספורי צדיקים

יתקבלו דבריו בקלות ויביאו תועלת. כאשר היה נקלע לופות, מעולם לא השיב לטענותיו של ברישיו במשפט שלילי, אלא היה מקדים ואומר: "כן, אבל אפשר לומר כך", דהינו קדם קבל את דברי האלת, ורק אחר כך טען את טענתו כנגד, ולא בטל מיד את דברי הלה. פעם אחת שאל: "מספר בתורה, כי כאשר הגיע יעקב אבינו לחרו ודבר עם רועי הצאן שישיבו שם, שאל אותם מדוע אינם משקים את הצאן וחוזרים לרעות את הצאן. והדבר מפליא, למה לא מצינו שהרועים הגיבו בהקפדה על בקרבתו של יעקב אבינו, שהרי היה איש זר שזה עתה מקרוב בא, ומי שמו לשור ושופט עליהם. אלא שהסבה לכך היא, מפני שהוא פתח בשיחתו וקרא להם 'אחי', ולכן נפתח לבם להקשיב לדברי תוכחתו, ולמוד נפלא יש כאן לאדם שפומקש להוכיח את חברו, לעשות זאת אחרי שלבבו של השני יפתח בדברי נעים ורצוי". (תולדותיו)

ה"בית הלוי" רבי יוסף דב מברסק, הוכיח פעם ברבים טבח אחד שלא התנהג כשורה, אולם הלה לא קבל את דברי התוכחה ולא חזר בו ממעשיו הנלוזים. לזמנים, בערב יום הכפורים, בא הרב לאותו טבח ובקש את סליחתו. התפלא האיש ואמר: "רבינו, כלום הוא צריך לבקש סליחה ממני? אדרבה, אני הייתי צריך לבוא ולבקש סליחה מלבד תורתו, עד אשר סרבתי לשמע בקולו, ולא קבלתי את דברי התוכחה שלו". השיב לו רבי יוסף דב ואמר: "משום כך באתי לבקש את סליחתך, מפני שלא שמעתי לי ולא האזנתי לדברי התוכחה שלי. יוצא אפוא, שכל תוכחתי הייתה לבטלה, ואם כן הלבנתי לשוא את פניך ברבים". ... (שרי המאה)

נוהג היה ה"אהבת ישראל", רבי ישראל מוויז'ניץ, שבשעה שהיה מבקש להוכיח את אנשי שלומו, היה מצניע את תוכחתו בנתיב אשר לא ידעו איש, והיה עושה זאת בתחבולות וברמזים, בדרך נעים ובעדינות יתרה. בשוב אחד פהו רב אחד בשם ר' מאיר, שהעניית העבירות על דעתו, והיה נוהג לטל שחד מקצבים ובעלי דינים ומטה את הדין לזכותם. מעשה ארע, ואל הרב של העיר קולומי, הגיע זוג אחד שבקש להפריד בגט פרייתו, והרב סרב לסדר להם את הגט מסבות מצדקות. הלכו בני האג אל אותו רב, והוא העניק להם את הגט, והדבר חרה מאד לבני קולומי. לזמנים, נקלע ה"אהבת ישראל" אל העיר קולומי, וכמה מחשובי הקהלה באו לספר לו על התנהגותו של אותו רב, ובקשו ממנו לזמן אותו אליו ולהוכיחו קשות על מעשיו הנלוזים. שמע הרבי את הדברים, והבטיח להם כי יראה לסדר את הענין בכי טוב, בחסדי מרום. דבר בואו של ה"אהבת ישראל" מוויז'ניץ אל קולומי, נפוצה חיש מהר באזור כלו, ואף אותו רב, שהמושב בו פהו ברבנות, היה כפוף תחת הנהגת העיר קולומי, הגיע יחד עם ההמונים שנהרו להתברך מפי הרבי. כשראהו הרבי, הושיבו לידו והחל לשוחח אתו בנחת, וכה אומר: "מנהג מפרסם הוא, שכל יהודי אומר פסוק מסים בסיום תפלת העמידה, שמתחיל ומסתיים באותיות של שמו. והדבר

בתקופה שהיה ה"חפץ חיים" נודד בין ערי ישראל, כדי למכר את ספריו שחבר, נכנס פעם לפנדק אחד בעיר וילנא הגדולה, כדי לפוש מעט. והנה רואה הוא יהודי מגשם אחד שנוכנס אף הוא אל הפנדק, מתישב בגסות ליד השלחן ופוקד על המשרתת להגיש לו נתח און צלוי וכוס משקה חריף. בלי ברכה, חטף האיש את הפזון ובלע אותו בחפזון, קנח במשקה החריף, והתחס לבאי הבית בחסר כבוד ונימוס. הודעו ה"חפץ חיים" מהתנהגותו הנלוזה של אותו יהודי, ועמד לגשת אליו כדי להוכיחו על מעשיו, אך כשראה זאת בעל האכסניה, מהר אליו ולחש באזנו: "רבי, חושש אני שמא הלה ירו ידו ויפה את מר, שכן חיל רוס הוא לשעבר, מאלו שנוחטפו מבית הוריהם בהיותם ילדים בני שבע שנים, ומעולם לא למד ציד עליו להתנהג. עד גיל שמונה עשרה התגורר בקרב אפרים רוסים מגשמים בסביר, ולאחר מכן שרת במשק עשרים וחמש שנה את הצאר הרוסי, וכל התורה המעטה שלמד בימי ילדותו, כבר נשכחה ממנו. וכי פלא הוא שגדל בצורה כה מגשמת, לאחר שפמעט ארבעים שנה לא היה מצוי בסביבה יהודית, ולא ראה אלא גוים שפזורים מסביבו"? הביט בו ה"חפץ חיים" ואמר: "הסר דאגה מלבך ואל תחשש כלל. מקוה אני שדברי יתקבלו על לבו, וטוב היה שספרת לי אלו תלאות עברו עליו בימי חייו". בנעימות וברכה, נגש ה"חפץ חיים" אל אותו אדם, ובנימה לבבית וידידותית פתח: "שלום עליך יהודי יקר. שמעתי שבתור ילד קטן נחטפת מבית הורך וגרשת לסביר הרחוקה, גדלת בין גוים ולא זכית ללמוד תורה. עברת אפוא את הגיהנם בעולם הזה, סבלת צרות ורדיפות קשות, ענוים וסבל רב, ולמרות כל זאת נותרת יהודי ולא הספמת להמיר את דתך. כמה זכיות יש לך אפוא, והלואי והייתי אף אני בעל זכיות כה רבות כמותך, והייתי בן העולם הבא. בטוחני כי מקומך מבטח לך בין צדיקים וגאונים עולם בגן עדן, לאחר כל מסירות נפשך למען היהדות ולמען כבוד שמנים, והנסיין שעמדת בו גדול יותר מהנסיין של חנניה מישאל ועזריה שהשליכו לתוך פבשן האש במחיר אמונתם בה". דמעות התקשרו בעיניו של החל לשעבר, לשמע הדברים הלכבבים שנבעו מלבו הסהור של ה"חפץ חיים", והדברים לטפו את נשמתו המיגעית והציתו בו אש להבה והרעיפו עליו טללי תחיה. כשנודע לו מי הוא האיש הצדיק שדבר עמו, פרץ בבכי עז ונשק את ידיו של ה"חפץ חיים", והוא המשיך לדבר אליו: "אדם שפמותה, שאכה להחשב בין קדושים המוסרים את נפשם על קדשת השם, ודאי יראה זכות לעצמו לחיות מעתה את שארית ימיו ביהודי כשר, ואז לא יהיה אדם מאשר כמותו בעולם פלו". שוב לא עזב האיש את ה"חפץ חיים", עד שהפך לבעל תשובה אמתית וצדיק גמור. זוהי פחה של תוכחת אהבה אמתית, מתוך ילב יוקד באהבת ישראל. (תולדות ה"חפץ חיים")

כשהיה רבי יעקב קמינצקי, ראש ישיבת "תורה ודעת", מבקש להוכיח את האלת, היה חותר למצא את האפן הרך ביותר בו

מזכר בספר השל"ה הקדוש, שהוא סגולה שלא ישכח האדם את שמו ביום הדין. ולכאורה תמונה הדבר, כיצד יתכן שאדם לא יזכר את שמו, בו מכנים אותו פעמים רבות במשך היום? וכי את הפסוק הזה שהוא אומר בתפלה, רק שלש פעמים ביום, יוכל לזכר יותר מאשר את שמו הפרטי? ויתכן לומר, שהפננה לאותם אנשים שהתרחקו מתורה ומצוות, והם מכנים את עצמם בשם לועזי ובו משתמשים כל ידידי ובני משפחתו, ולכן יתכן שישכח את שמו היהודי שנתן לו ביום שהכניס לבית המילה. אך הסבר זה אינו נכון, שהרי אותם אנשים גם אינם מתפללים ואף את הפסוק של שמם אינם אומרים, ואם כן חזרה הקשיה למקומה. אלא בנראה שהפסוק הזה נחנך לרבנים, שהרי אותם אין קוראים בשמם הפרטי, אלא מכנים אותם בשם 'רב' או 'רבי', ועליהם יש חשש שמא ישכחו את שמם, ולפיכך תקנו הקדמונים שיאמרו הרבנים את הפסוק המתחיל ומסתיים בשמם, כדי שלא ישכחוהו. ואז המשיך הרבי ואמר: "ולדגמה אתה, ששמו מאיר, צריך אתה לזכר את הפסוק מופקדו אתה בלבך, על כן שנאתי כל ארח שקר..." דברי התוכחה של הרבי, שנאמרו ברמז ובחכמה, חדרו אל לבו של אותו רב, ונאזן חדל ממהלכו לטל שחד. (קדוש ישראל)

רבי יוסף חיים רוח, ראש ישיבת "אהל מועד", היה מיוחד ביכולתו להוכיח את תלמידיו בדרך ענוה ושלמות, מתוך תוכחת אהבה וערבה, ודבריו היו מתקבלים עליהם ומניבים תועלת מרבה. תלמידיו אהבו את תוכחותיו, על אף שנאמרו בצורה ברורה בדרשו, והדברים נחקקו בלבם לאורך ימים. אחד מתלמידיו, שלמים נעשה מרביץ תורה גדול, ספר, כי לא מש מאורנו, כיצד בהיותו בחור עול ימים, ישב ולמד תורה כשגופו נטוי על הספסל. לפתע עבר רבי יוסף חיים בסמוך לו, ואמר לו שלש פעמים: "בררת, בוע, בחלחלה!" וספר התלמיד כי מאז, בכל פעם שהיה מתישב ללמוד, היה נזכר מדבריו של רבו, והיה מתישב באימה לפניו קונו. כי דברים שיוצאים מן הלב בענוות חן, חזקתם שהם נחרטים עליהם לדורי דורות. בערב ימיו, כששכב בבית הרפואה, שהיה לידו יהודי שהיה רחוק מתורה ומצוות. שוחח עמו רבי יוסף חיים ארפות, והיה מוכיחו על עונותיו ומודיע לו על כי עתיד הוא לתן דין וחשבון לפני בית דין של מעלה על כל מעלליו, ודבר עמו באופן נחרץ על כי יש דין ויש דין ויש מנהיג לבירה. למרות דברי התוכחה והמוסר, אהבו אותו יהודי בלב ונפש, עד שהיה נותר בלילות, כדי להשיג על רבי יוסף חיים בחליו, ולא נותן מנוחה לעיניו. ואף כשבקשו כבר לשחררו מבית הרפואה, חפש אמת לאות ועצות כדי להוותר שם, על מנת לשהות במקומו של רבי יוסף חיים זמן נוסף. זוהי תוכחה אמתית הנובעת מלב אוהב, ונמסרת באהבה מסתרת ותוכחה גלויה. (שופריה דיוסף)

בשנת תרל"ה, הגיע רבי יעקב דוד מאמשינוב לשבות אצל ה"שפת אמת", שהכניס באותה שבת את בנו בביתו של אברהם אבינו. הזמין ה"שפת אמת" את הרבי מאמשינוב לשמש כסנדק בבית המילה, אולם מכיון שמנהגו של הרבי מאמשינוב היה להאריך בתפלת שחרית והיה מרבה בהכנות לפני הברית, המתין לו ה"שפת אמת" עד לאחר חצות היום, למרות מנהגו להקדים לערוך בריאות עם שחר. בשעת סעדת

המזונה, כבד ה"שפת אמת" את הרבי מאמשינוב לומר דברי תורה, ורבי יעקב פתח ואמר: "מצינו שמשה רבנו אמר לעם ישראל 'ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה', ולכאורה הדבר תמוה, שכן כל ספר דברים כלל מלא בדברי תוכחות מוסר מפי משה רבנו? ומה היתה פונתו בדבריו אלו? אלא שבקש משה רבנו ליסר את בני ישראל ואמר להם 'ראה', הנכם עדין כמו תינוקות של בית רבן, אשר בשביל שיסכימו ללכת לבית תלמודם, צריך לזרוזם על ידי מגדנות ומעות, או לאים עליהם בענשים. וכך גם היה משה רבנו צריך ליסר את עם ישראל, על ידי מתן שכר וענש, הם הברכה והקללה, וכך צריכים תמיד ליסר בשבט חובלים יחד עם ימין מקרבת". (מגדולי התורה והחסידות)

נר לרגליו של רבי אליהו אליעזר דסלר, היה הכלל "אל תבקר את חברך באפן גלוי, כי רק יתעקש יותר", ואת דבריו אלו פתח לדורות בספרו המפרסם "מכתב מאליהו". הוא לא היה רק נאה דורש, אלא גם נאה מקים. בבואו לחנך בישיבה את תלמידיו, מעולם לא השמיע להם דברי ביקורת בנימית גערה או תוכחה, אלא היה מאריך בשבח המדות הטובות ומדגיש את הפער והגחון של המדות הרעות. פעם נודע לו על פמה בחורים חלשים, שגלו ענין מיותר במשחקי פדורגל בתל אביב. פנה אליהם הרב דסלר ופתח עמם בשיחה, אך לא נגש אליהם בתביעה או גערה, אלא היה מענין שהם עצמם יראו את הגחון והריקנות שבדבר. בשיחתו, שהיתה מבססת על דברי חז"ל במגלה, שכל ליצנות אסורה חוץ מליצנות של עבודה זרה, תאר באופן חי ומוחשי משחק פדורגל. הוא תאר כיצד עשרה אנשים מבגדים רצים אחרי פדור כמו ילדים קטנים, הרץ מההיר ביותר מגיע הראשון לפדור ובוטט בו, וכלם מריעים וצוהקים, ויוצאים שוב לדרך אחר הפדור. תאורו היה כה מוחשי ונלעג, עד שבתם אותה שיחה פג בקרב אותם בחורים הטעם של המשחקים הספשיים. כך היה גם כאשר בתקופתו, הכריז בית חרשת אחד ליצור ארטיקים, על מבצע אותיות שנתרסו על המקלות של הארטיקים. על כל מקל הופיעה אות מסוימת, ומי שהצליח להשלים את הססמה הנדרשת עם כל האותיות, היה זכאי לקבל פרס גדול. מובן שלא כל האותיות היו מצויות במדה שונה, היו אותיות שכיחות ואחרות שהיו נדירות ביותר, ולכן לא היתה המשימה פשוטה כלל ועקר. יום אחד, ספר לו תלמיד אחד בישיבה, על אדם מסים פרמלה שמצא את האות הנדירה ביותר, ומרב התרגשות שעלה ביזו להשלים את סדרת האותיות הנדרשת, התעלף בו במקום. שמע הרב דסלר את הדבר, ובשיחתו שמסר לאחר מכן, העלה את הנושא והרחיב על הריקנות שבהנאת לקוח ארטיק. הוא תאר והמחיש כיצד בחור נכנס לקנות ארטיק, והוא מלקק בהנאה, ומוציא את לשונו כדי ללקק את מה שצול לו על היד. תאורו היה כה מצלח, עד שהוא הצליח להחדיר בקרב התלמידים את הפחיתות וחסר הכבוד שבהנהגה מעין זו. תלמידיו מאותה תקופה ספרו, כי כל חיייהם חשו תחושת מאוס כלפי כל סוגי הארטיק למיניהם, כתוצאה מאותה שיחה יחידה ונוקבת. ובדומה לזה היה בשיחה שקסר על המנהג לשתות באמצעות קש, והצליח לעקר את התופעה בשיחה שהציגה את הנחג הנפסד הזה בצורה מגוחכת, עד שהשתיה באמצעות קש הפכה לבזיון גמור. ככלל היתה דרכו של הרב דסלר ב"ימין מקרבת", והוא

קבל לך את הספמט ה'חזון אי"ש', שהיה מערב מאד בעניני ישיבתו, והיה מתענג מדי פעם אצל הבחורים שהגיעו לבקרו על הנהגתו של המשגיח החדש. כששמע שאינו מגלה יד חזקה כלפיהם, הגיב ה'חזון אי"ש" בנעם לשונו במשפט מאלף: "אכן קנן 'משיכה', הוא קנן בעל תקף גדול יותר מאשר קנן 'חזקה'..." (מוחזק לדורות)

אחד מתלמידיו של רבי איזיק שר, ראש ישיבת סלבודקא, התלונן בפניו על כי בערב שבת, מסימת נות ביתו את ההכנות ברגע האחרון, ולפעמים אף לאחר זמן הדלקת הנרות. "ואלו אני", אמר אותו תלמיד בהתרברבות מזה, "מסים את הכנות לקראת השבת בשעה מקדמת, יושב עטוף בבגדי שיראין לכבוד השבת וקורא את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, ואלו היא עסוקה מעל ראשה בהכנות לשבת עד שעה מאחרת". "כמה פעמים הוכחתי אותה על כך", המשיך התלמיד, "אך הדברים לא מועילים, לצערי". הביט בו המשגיח בחייד פקחי ואמר: "שמע בקולי ואיעצה. במקום שתתעטף בבגדי השבת שעה מקדמת, הפשל נא את שריוולך וסיע לזוגתך בהכנות לכבוד שבת, ואז תראה שגם היא תסים את ההכנות מבעוד מועד, ולא תצטרך להמשיך בדברי התוכחה שלך..." (מורביצי תורה ומוסר)

בראש השנה האחרון לימי חיי, מסר רבי נחמן מברסלב את דברי התורה האחרונים שלו, שתלמידו המבוקר רבי נתן, ראה בהם דברי ציאה. הוא דבר מענין התחדשות הבריא לעתיד לבוא, שיש להכין את העולם לקראת הגאולה העתידה ולעורר את בני האדם לתשובה עלידי תוכחה. והאריך רבי נחמן כיצד לומר תוכחה, כי לא כל אחד ראוי לומר דברי תוכחה, "וצריך שעלידי תוכחתו, יוסיף ויתן ריח טוב בנשמות", ולומר תוכחה כזו צריכים לקול מיחד דקדשה. (באש ובמים)

כשהיה רבי אהרן כהן, ראש ישיבת "כנסת ישראל" חברון, מבקש לומר דברי פבושין ומסר לתלמידיו, היה עושה זאת באופן של מלאכת מחשבת. פעם ראה כיצד אחד התלמידים אוכל בצורה שאינה ראויה לביתו, והוא בחר להעיר לו על כך בחכמה ועדינות: "הרי בעתיד תתמנה בודאי לראש ישיבה, וכלום ינעם לך שתלמידך יספרו עליך שהנך אוכל בצורה כזו?"... (הכהן הגדול מאחיו)

כשהיה רבי חיים מבריסק ילד קטן כבן ארבע, נכנסו כמה אנשים אל אביו ה"בית הלוי" וספרו לו, כי בנו מתקוטט עם ילדים בחוץ. קרא האב לבנו, ובמעמד האנשים שאלו: "החצי הראשון של הפסוק, או החצי השני?" ענה הילד מיד: "החצי השני", ומיד יצא. התפלאו האנשים על דושיה כזה מוזה, והרב הסביר להם את פשר הדבר: "הרי כתוב בתורה אצל ישמעאל 'ידו בכל יד כל בו'. ולכן שאלתי, האם היה בו החצי הראשון של הפסוק, דהינו 'ידו בכל', ונמצא אפוא שהאשמה תלויה בו, או החצי השני של 'יד כל בו', ונמצא שאין האשמה תלויה בו. וכשענה לי, כי החצי השני של הפסוק התקיים בו, פטרתי אותי ללא עניש". השתוממו האנשים למשמע הדבר, וכששאלו לאחר מכן את הילד הקטן, התברר שבאותו זמן היה פשוט שיחתם המעניינת. (עובדות והנהגות)

מנהג קבוע הנהיג רבי אלחנן וסרמן בהיותו ראש ישיבה בבריסק, שלקראת כל סוף 'זמן', היה מעניק לתלמידים מכתב להוריהם, שהכיל הערכה מפורטת על מצבם הרוחני והשגיהם בלמודים. מעשה בתלמיד אחד מלוקוב, שנכנס אליו, וביציאתו ספר לחבריו: "זוכרים אתם את אותו ליל משמר, כשלמדנו באישון לילה והקר היה עז וחדר לעצמות? בקשתי אז לעשות מעשה קננדס, והטלתי מגבת שהודפנה לידי, על חבר פלוני שהיה שקוע בגמרא. באותו רגע הופיע רבי אלחנן בפתיח, ועודני זוכר היטב את המבט הנוקב שנעץ בי, אך הוא לא דבר מאומה. למחרת נקראתי לפניו, וסגנו רבי בך לא חסד מפני דברי פבושין ותוכחה, ודרש מפני קנס בסך שמונה עשרה קופיקות, או לעזוב את הישיבה לחלוטין. לא ידעתי את נפשי, שכן לא העליתי על דעתי לנטש את הישיבה ולעזוב באר מים חיים, אך לא היה לי מהיכן להשיג סכום כזה גדול. בסוף סייעו לי החברים להשיג את הסכום הדרוש לפדיון נפשי, ולאות מנחה על העלבון, פרטתי את הסכום לפרוטות קטנות והבאתי את הצרור אל ראש הישיבה. הענש פעל את פעלתו, ומאז הוספתי שקידה ושקעתי בלמודים בכל כוחי. היום, כשנכנסתי להפרד מראש הישיבה, פנה אלי ואמר לי 'שמור פאן פקדון בעבורך'. ובדבר, הוציא את הצרור כלו ששלמתי בקנס, והשיבו לי. 'כלום סבורים אתם שפגנתי היתה לקנס אתכם?' אמר, 'לא היתה הפטרה אלא להביאכם לידי חרטה ואמנם באתם לך'. לאחר מכן נפרד מפני וברכני בברכת חיים ושלוה, ויצאתי מפניו בשמחה ובלב טוב". (אור אלחנן)

ממלכה

מעשה שארע בבית הכנסת הגדול שבמוסקבה, בשבת קדש פרשת בחקתי, שהקורא בתורה לא רצה לעלות בעצמו לפרשת התוכחה כנהוג בקהלות רבות. צוה רבי ברוך פרידנברג להעלות את אחד החילים היהודים ששרת בצבאו של הצאר ניקולאי, וכבדו בעלית התוכחה. התפללו המתפללים עליה ושאלוהו: "מדוע הענשת את החיל הזה בשמיעת דברי התוכחה?" חזר רבי ברוך ואמר: "אדרבה, העליתי אותו לתורה דוקא בגלל היותו חיל בצבאו של הצאר. שכן למדונו חז"ל בפסחים, 'מה שקנה עבד קנה רבו', ואם עבד הוא חיל זה לצאר ניקולאי, תעבר כל פרשת התוכחה על הצאר הצורר..."

מגיד מישרים אחד, עמד פעם ודרש דברי נעם, כשהוא משבח את בני הקהלה ומעלה עליהם את מעשיהם הטובים. נעמו הדברים לאזניהם של השומעים, והם כבדו את הדרשן בכבוד גדול ולווהו לביתו בתפלים ובמחולות. זמן-מה לאחר מכן, כשנודע לו על כמה מבני הקהלה שאינם הולכים בדרך התורה, עמד הדרשן והטיף להם דברי תוכחה ומוסר, אלא שהפעם הביטו בו השומעים בזעם וכמעט שלא בלעוהו חיים. נאנח המגיד ואמר: "ראו נא את שלמה המלך שהיה החכם מכל-אדם. בשעה שהתחיל לומר 'שיר השירים' שפלו מלא שירים ומליצות בדברי אהבה וחשק, מה ענו לו כלם? 'ישקני מנשיקות פיהו! אוכלם כשהתחיל לומר את ספר קהלת שפלו דברי מוסר ותוכחה, אזי אף שהזכיר להם כי הוא בנו של דוד והוא מלך בירושלים, לא סייע לו הדבר, ומיד ענו לו כלם ואמרו 'הבך הבלים אמר קהלת'..."

שאלו פעם את אחד המגידים: "הלא מרבה אתה להוכיח את העם בדברי מוסר ותוכחה, ומדוע אין הדברים משפיעים על הבריות?" והשיב: "הלא מקרא מפרש הוא במשלי: 'ברב דברים לא יחדל-פשע'..."